

УДК 159.98:37

Дітюк Павло Павлович, старший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

e-mail: ppdd@i.ua

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

У статті визначено такі особливості проектної діяльності, як її творчій, а тому неможливий для остаточної формалізації характер, і разом з тим необхідність формалізації проекту за допомогою знакових форм; необхідність подвійної позиції організатора проектування щодо проектувальника; деякі переваги й недоліки дистанційного формату організації роботи з технічної точки зору. Розглянуто побудову дворівневої методики проектування та надано основні результати експериментального дослідження розробки дорослими проекту власного розвитку. Ці результати проаналізовано за деякими аспектами. З точки зору особливостей цілепокладання учасників визначено, що воно, по-перше, у багатьох відсотках випадків має невизначений, негативний або суперечливий характер; по-друге, існує сильна тенденція до зміни учасниками уявлень про свої дійсні цілі протягом роботи з розробки проекту, що суттєво впливає на цей процес. Зміна цілей, в свою чергу, призводить до того, що частина учасників припиняє свою участь у дослідженні, тому що або досягає дійсних цілей швидше, ніж проектування досягає кінця, або усвідомлює їхню недосяжність та необхідність пошуку інших засобів. Новим для нас стала наявність певного обрію проектування, який продемонстрував тенденцію до зменшення тим більш значущого, чим вищий був рівень стресогенності загальної ситуації, в якій проводилося дослідження.

Ключові слова: *проектування, знак, запит, рефлексія, обрій проектування.*

Дитюк Павел Павлович, старший научный сотрудник лаборатории современных информационных технологий обучения Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье определяются такие особенности проектной деятельности, как ее творческий характер, а поэтому невозможность окончательной формализации, и вместе с тем необходимость формализации продукта этой деятельности – проекта, при помощи знаковых форм; необходимость двойной позиции организатора проектирования относительно проектировщика; некоторые преимущества и недостатки дистанционного формата организации работы с технической точки зрения. Рассматривается построение двухуровневой методики проектирования и представляются результаты экспериментального исследования разработки взрослыми проекта собственного развития. Эти результаты анализируются по нескольким аспектам. С точки зрения особенностей целеполагания участников определяется, что оно, во-первых, во многих случаях носит неопределенный, негативный или противоречивый характер; во-вторых, существует сильная тенденция к изменениям участниками представлений о реальных целях своей работы по разработке проекта. Эти изменения приводят к тому, что относительно большое количество участников покидает процесс разработки проектов, поскольку, очевидно, либо достигает своих реальных целей, либо убеждается в невозможности их достижения и необходимости поиска иных средств. Новым явлением для нас стало наличие определенного горизонта проектирования, который очевидно показывал, что временная глубина разрабатываемого проекта была тем ниже, чем выше был уровень стрессогенности общей ситуации, в которой осуществлялась проектная деятельность.

Ключевые слова: проектирование, знак, запрос, рефлексия, горизонт проектирования.

Dityuk Pavlo Pavlovych, Senior Researcher, Department of Modern Information Technologies of Instruction, G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine

EXPERIMENTAL RESEARCH OF DESIGN ACTIVITY

Summary

In the article are determined such features of project activities, as its creativity character, and therefore the impossibility of the final formalizing, and at the same time the need for the formalization of the product of this activity - a project with the using of symbolic forms; the need for a dual position of design organizer relatively to the the designer; some advantages and disadvantages of distance format of the work organization from a technical point of view.

The construction of a two-level design techniques, and presents the results of development project experimental research by adults of their own development.

These results are analyzed in several respects. From the standpoint of goal-setting features of the participants is determined that it is, first of all, in many cases is uncertain, negative or contradictory character; secondly, there is a strong tendency to change the participants about the real purpose of his work on the development of the project.

These changes are lead to the fact that a relatively large number of participants is leaving process of developing projects, since, obviously, or up to its real purposes, or convinced of the impossibility of achieving them, and the need to find other means. New for us was the presence of a particular projection horizon, which showed a downward trend all the more significant, the higher the level of stress overall situation, which conducted the study.

Key words: *designing, sign, inquiry, reflexion, horizon design.*

Проектна діяльність, з точки зору її організації у дистанційному форматі, має декілька суттєвих особливостей. По-перше, проектна діяльність є

діяльністю, насамперед, творчою. Отже, вона принципово не може бути остаточно формалізована. По-друге, проект завжди має бути зафіксований у знаковій формі. Знакові форми фіксації проекту поділяються на текстові та іконічні, які мають свої власні переваги та недоліки. Однак будь-який технічний проект складається як з текстового, так і іконічного опису. Тим більш – проект соціотехнічний, соціально-психологічний, проект розвитку. По-третє, допомога в проектуванні потребує участі організатора проектування не тільки в якості експерта, який оцінює вже зроблене, але й в якості фасилітатора, який проводить проблематизацію проектувальника під час створення проекту, в ході самого процесу проектування. По-четверте, у дистанційному форматі зручно працювати з текстовими описами проекту, та незручно – з іконічними. Перевагами роботи у дистанційному форматі є те, що вся робота документується одразу, й поза документами нічого не залишається. Недоліками дистанційного формату є неможливість враховувати стан проектувальника під час розробки проекту, його Проектна діяльність, з точки зору її організації у дистанційному форматі, має декілька суттєвих особливостей. По-перше, проектна діяльність є діяльністю, насамперед, творчою. Отже, вона принципово не може бути остаточно формалізована. По-друге, проект завжди має бути зафіксований у знаковій формі. Знакові форми фіксації проекту поділяються на текстові та іконічні, які мають свої власні переваги та недоліки. Однак будь-який технічний проект складається як з текстового, так і іконічного опису. Тим більш – проект соціотехнічний, соціально-психологічний, проект розвитку. По-третє, допомога в проектуванні потребує участі організатора проектування не тільки в якості експерта, який оцінює вже зроблене, але й в якості фасилітатора, який проводить проблематизацію проектувальника під час створення проекту, в ході самого процесу проектування. По-четверте, у дистанційному форматі зручно працювати з текстовими описами проекту, та незручно – з іконічними. Перевагами роботи у дистанційному форматі є те, що вся робота документується одразу, й поза документами нічого не залишається. Недоліками

дистанційного формату є неможливість враховувати стан проектувальника під час розробки проекту, його ставлення до об'єкту та процесу проектування.

Тому нами було обрано комбінований шлях організації проектування, де іконічні описи створювалися та обговорювалися у форматі кооперативної діяльності, а їхні текстові описи – у дистанційному форматі. Дослідження було організоване нами на матеріалі роботи з декількома групами учасників. Групи формувалися за принципами особистісного знайомства, спільних інтересів, уподобань або діяльності. Загальна кількість досліджуваних складала 58 осіб, вік яких становив від 27 до 43 років (в межах наших розрізень вікової нормативної хронології це не потребувало додаткової диференціації). Єдине виключення склав молодий чоловік віком 21 рік, який був учасником команди, що виконує спільну діяльність. Освіта всіх учасників – вища (єдиний виняток – той самий, освіта – незакінчена вища, навчається). Всі учасники – працюють на керівних посадах або посадах інструкторів/тренерів (без винятків).

Робота проходила у двох форматах. У наочному форматі – у вигляді групових та, за потреби, індивідуальних проектно-аналітичних сесій та методологічних консультацій. У дистанційному форматі кожна група створювала свою закриту сторінку у соціальній мережі Facebook, за допомогою котрих відбувалися формування та коригування запиту на подальшу роботу, фіксація та рефлексія результатів, обговорення та схематизація способів роботи.

Базовою методологічною схемою дослідження стала методика проектування О.І. Генісаретського [1], доповнена і конкретизована С.В. Дідковським [2] та нами [3].

Для проведення дослідження нами було розроблено групу питань, які допомагали досліджуваним у розробці, коригуванні та рефлексії проекту власного розвитку. У формулюванні питань ми виходили з низки уявлень.

1. Всі учасники опитування мають запит на власний розвиток. Наші попередні дослідження надавали змогу очікувати, що ці уявлення мають фрагментарний та суперечливий характер.

2. Питання опитувальника повинні змусити учасників:

- усвідомити, що вони не мають відповідей на певне коло питань щодо важливих компонентів проекту – хоча б тому, що такі питання раніше не поставали;
- замислитися над можливими відповідями на ці запитання;
- почати їх фіксувати й порівнювати одне з одним.

3. Процедура доопрацювання та конкретизації проекту відбувається безпосередньо під час його рефлексії. Таким чином, процеси ретроспективної та проспективної рефлексії хронологічно співпадають.

4. Наполягаючи на необхідності надання відповідей на всі запитання (їхній перелік визначався нормативною структурою проекту), ми організуємо для учасника рефлексію особистих підстав діяльності, власних дій, очікуваних результатів та їхньої значущості, надаємо можливість звернути увагу на відсутні та суперечливі елементи та здійснити їхнє доопрацювання.

Методика

Проект з технічної точки зору – це є нормативно створена група відповідей на значущі запитання. Діяльність проектування складається з постанови цих запитань, отримання відповідей на них та їхньої рефлексії. Основні групи питань, відповідь на які, власне, і є проектом, мали такий вигляд.

1 група. Проектування власного розвитку полягає або в засвоєнні способів вирішення нових життєвих завдань, або в засвоєнні нових, більш ефективних, доречних або екологічних способів вирішення вже відомих завдань. Тому процес проектування починається з визначення власне кола завдань.

- Які нові життєві завдання у Вас виникли, або які ви хотіли би вирішувати більш продуктивно?
- Як Ви могли би визначити значущість для Вас цих завдань?
- Наскільки давно вони виникли?
- В який спосіб Ви вирішували їх раніше? Що саме Вас у ньому не задовольняє?

2 група. Будь-яка діяльність організована в знакових формах. Якщо завдання вирішено успішно, завжди є знаки, які на це вказують. Якщо неуспішно – також. Знаки можуть бути довільними, але завжди вони мають конкретний характер. Якщо отримані ті знаки, котрі проектувальник закладав у вимоги до проекту – проект є вдалим. Якщо ні – невдалим.

- Які саме знаки вкажуть Вам на те, що завдання успішно вирішені?
- Скільки саме їх повинно бути?
- Що саме з цих знаків у Вас вже є? Скільки саме?
- Яких саме не вистачає? Скільки?
- Де потрібно шукати відсутні?

3 група. Під час вирішення нових класів завдань, зазвичай виникають певні складнощі. Вони можуть бути пов'язані як з новизною та складністю власне завдань, так і з обмеженістю вже відомих способів та засобів їхнього вирішення. Проектувальник має це врахувати.

- Які складнощі для себе Ви бачите в процесі вирішення нових завдань?
- Які знання, вміння, властивості вам необхідні задля їхнього подолання?
- Де можливо їх отримати або розвинути?
- Що саме ви готові задля цього робити?
- Хто або що могли би Вам у цьому допомогти?

4 група. Вирішення нових завдань потребує нових способів рішення, проте їх розробка або опанування потребує затрати ресурсів. Проектувальник завжди розуміє, що ресурси не бездонні, а завжди відволікаються з інших напрямків життєдіяльності, за рахунок відмови від чогось.

- Скільки свого часу Ви готові витратити?
- Від чого готові відмовитися?
- Що може Вам в цьому зашкодити?
- Як подолати ці перешкоди?

5 група. В процесі реалізації проекту необхідно розуміти, наскільки успішно або неуспішно він здійснюється. Так само, необхідно розуміти, що саме відбудеться, коли проект буде реалізовано.

- Як Ви визначите, що успішно реалізуєте проект? Що саме Вам це підкаже?
- Що відбудеться з Вами, коли ви отримаєте те, чого бажаєте?
- Як можуть змінитися Ваші взаємини з оточуючими?

6 група. Проектувальник на стадії розробки проекту повинен спів ставити важливість отримання нових результатів з обсягом докладених зусиль, а також висвітлити низку запитань, які носять екологічний характер.

- Чи вартий очікуваний результат розвитку докладених часу та зусиль?
- Чому ви не почали вирішувати ці завдання раніше?
- На які запитання Вам було найбільш складно або незручно відповідати?
- Яке дійсно важливе питання в процесі розробки проекту було проігнороване?

Зібраний в систему комплекс відповідей на ці запитання відповідей є робочім варіантом проекту власного розвитку.

Він містить опис того, що має бути.

Він організований у знаковій формі.

Він принципово може бути реалізований, якщо проектувальник був відвертий перед собою (організатор проектування забезпечує, власне, цю відвертість або фіксує її відсутність і тоді зупиняє процес).

Цей проект можна змінювати, конкретизувати та доповнювати. Незмінним є той проект, котрий не усвідомлено.

Після закінчення циклу доцільно повернутися до його початку, передивитися знову запитання та відповіді на них. Знакова форма фіксації надає таку можливість рефлексії.

Рефлексія власної діяльності проектування – не природна, а технічно побудована процедура. Задля її організації нами використано схему, розроблену С.В. Дідковським на базі схеми Шагу розвитку [2]. Вона складається з чотирьох топічних блоків запитань. Організатор рефлексії допомагає учасникам зробити об'єктом рефлексії їхню власну діяльність по розробці проекту розвитку.

1. Ситуація, що відбулася.

- Що було?

- Що Ви робили? Як відбувалася комунікація? Про що Ви думали?

- Що відбувалося безпосередньо з Вами? Що Ви відчували?

- Які завдання Ви перед собою ставили?

2. Успіхи.

- Які ваші задуми було реалізовано?

- Які переговори були результативними?

- Які дії принесли успіх?

- Які приємні почуття Ви пережили?

- Що саме Ви отримали?

3. Проблеми.

- Які Ваші надії не здійснились?

- Які неприємні почуття Ви пережили?

- Які дії були невдалими?

- Які переговори не дали результату?

- Що саме Ви не отримали?

- Чого саме не вистачило?

4. Запит на майбутнє.

- Чого би Ви хотіли в майбутньому?

- Які дії збираєтеся вчинити?
- Де Ви будете брати те, чого не вистачило?
- З ким для цього треба провести переговори?
- Як Ви їх плануєте організувати?
- Які властивості Вам для цього необхідно?

Завдання рефлексії полягає в тому, щоб усвідомити схему розробки власного проекту та почати розглядати її як спосіб організації проектування.

Результати, які отримують учасники, полягають у двох просторах.

1. Розроблений проект власного розвитку, виходячи з конкретних запитів. Цей проект має ту чи іншу ступінь глобальності, так само, як і конкретизацію. В процесі розробки учасник опановує позицію проектувальника.
2. В процесі рефлексії учасник опановує схему організації проектування і позицію його організатора. Це є засвоєння нового способу діяльності, який є засобом розвитку.
3. Подальше використання схеми розробки та схеми організації розробки проектів залежить від зацікавленості учасника.

Результати дослідження розробки проектів в цілому відтворюють результати наших попередніх досліджень розробки проектів управління діяльністю та готовності до дистанційного навчання [3]. Однак, звернімо увагу на наступне.

Повністю курс закінчили лише 23 з 58 учасників, інші покинули його на різних етапах. Всі вони посилалися на складні об'єктивні обставини, що склалися, але ми вважаємо, що питання полягало в цілепокладанні. Коли учасникам здавалося, що ціль досягнута або цей курс ніяк їм не допомагає, вони залишали його.

Рис.1. Статистика проходження курсу.

У попередніх дослідженнях ми виділили певні тренди відповідей учасників, щодо цілей проекту.

- Невизначене формулювання. Характерні відповіді: самоорганізація; конструктивні відносини з людьми; якість життя.
- Негативне формулювання. Характерні відповіді: навчитися не давити на оточуючих; не маю задоволення від того, чим займаюся; немає почуття провини.
- Процесне формулювання. Характерні відповіді: пізнавати себе та інших; спілкуватися з однодумцями; опанувати новими навичками.
- Суперечливе формулювання. Характерні відповіді (протиріччя, найчастіше, стають зрозумілими в порівнянні відповідей учасників на різні запитання щодо цільового компонента): зняття стереотипу «все повинно бути, як у всіх», але, водночас, «чоловік повинен подібатися подругам та друзям»; щастя, тому що воно дозволить частіше переживати щастя; власний будинок через рік, за умов того, що маленька зарплатня та наразі відсутні інші джерела фінансування.
- Конструктивне формулювання – несуперечлива параметрична форма з чіткими критеріями включно з часом.

Рис.2. Особливості цілепокладання.

Кожну робочу сесію ми поверталися до визначення цілей, тому що вважаємо це найважливішим локусом проектування розвитку. Можливо, саме тому незмінними протягом курсу залишилися цілі у досить незначного відсотка учасників. Інші цілі неодноразово трансформувалися в відомих напрямках – конкретизувалися, розширялися або змінювалися взагалі на інші.

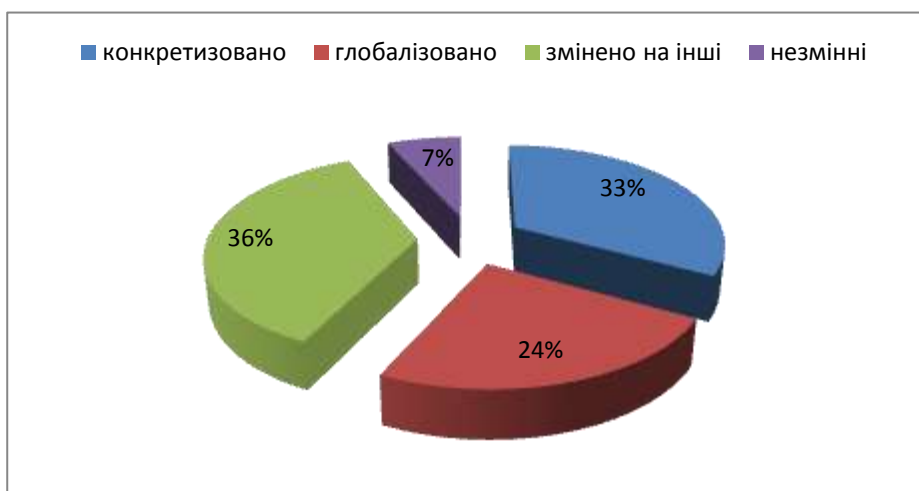

Рис.3. Характер зміни цілей протягом курсу.

В процесі розробки проектів звернув на себе новий для нас параметр – глибина, або обрій проектування. Він мав значні коливання, що мало прояв навіть у тих одиниць виміру, які використовувалися учасниками. Вони коливалися від годин до років. Ми не проводили спеціального дослідження,

але, за нашою думкою, це було пов'язане з актуальним рівнем стресу, що відчували учасники.

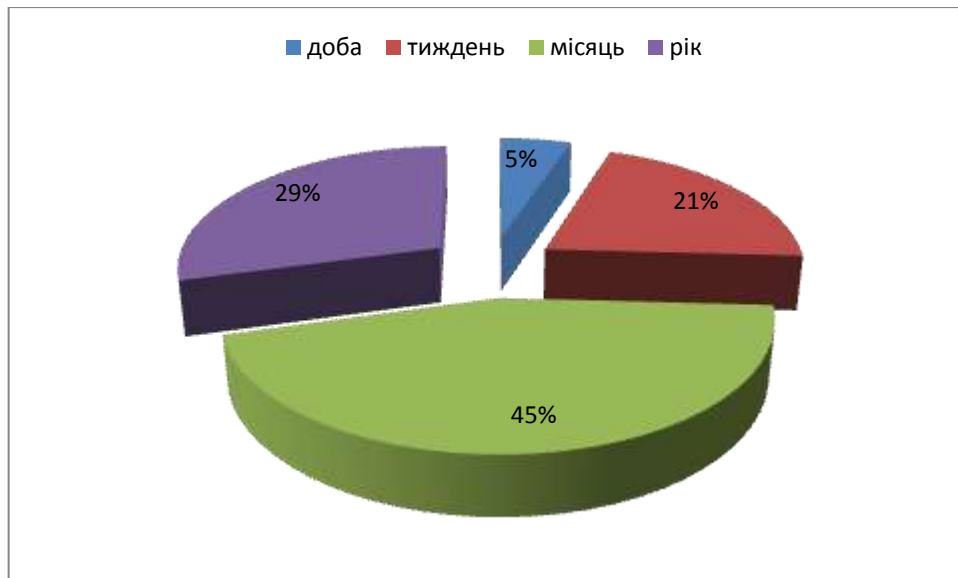

Рис.4. Обрій проектування, одиниця виміру.

Основні висновки

1. Дійсний запит більшості учасників полягає не в розвитку, а в вирішенні конкретної проблемної ситуації, після чого їхня подальша мотивація до роботи зникає. Зазвичай, вони тоді швидко покидають роботу у групі, зберігаючи суперечливі почуття про сутність роботи. Втім, ніхто з учасників, ані особисто, ані дистанційно не висловив думки про те, що робота була марною та час згаяний дарма, хоча ми створювали умови для висловлення такої думки і навіть свідомо провокували її.

2. Апробована методика дозволяє досить швидко діагностувати дійсну мотивацію до розвитку задля прийняття рішення щодо організації роботи психологічної практики.

3. Головні труднощі у розробці проекту пов'язані з цілепокладанням. Цілепокладання у багатьох випадках є не одномоментним, а «наскрізним» процесом. Ціль може як звузитися, так розширитися або взагалі змінитися. Це – скоріше норма, ніж відхилення, але потребує уваги. Ми вважаємо, що це – одна з провідних причин неможливості формалізації проектної діяльності. Не дивлячись на думку Л.С. Виготського, що головна проблема діяльності – це

проблема засобів, маємо зауважити, що засоби носять вторинний характер, щодо цілей.

4. Чим вищий рівень стресу учасників, тим нижчий «обрій» проектування. На фоні гострого стресу, що викликаний об'єктивними подіями, проектування вироджується в психологічний супровід.

5. Побудова схеми на двох рівнях – рівні опанування позиції проектувальника та рівня опанування позиції організатора проектування допомагає рефлексивному засвоєнню схем розвитку, надає подвійний досвід їхнього використання, який може бути застосований учасником у разі необхідності.

6. Цікаве подальше дослідження рівня стресу з обрієм проектування. Ми вважаємо, що вони взаємопов'язані, і зв'язок має двосторонній напрямок. Можливо, що використання психотехнік розширення обрію проектування здатне знижати рівень актуального стресу, що буде мати певну практичну значущість.

Список використаних джерел

1. Генисаретский О.И. Деятельность проектирования // Теоретические и методологические исследования в дизайне. – М., 1990. с. 114-133.

2. Дідковський С.В. Модель інструментально організованого проблемного соціально-психологічного проектування // Вісник Київського університету. – Випуск 17-18. – К., 2003. – с.70-73.

3. Дитюк П.П. Проблемы в управленческой деятельности и их репрезентация в мышлении управляющих // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – К., 2007. - Т. 8, вип. 4 – с. 64-77.

References transliterated

1. Genisaretskij O.I. Dejatel'nost' proektirovanija // Teoreticheskie i metodologicheskie issledovanija v dizajne. – М., 1990. s. 114-133.

2. Didkovs'kyj S.V. Model' instrumental'no organizovanogo problemnogo sotsial'no-psyhologichnogo proektuvannya // Visnyk Kyivs'kogo universytetu. – Vypusk 17-18. – K., 2003. – s.70-73.

3. Ditjuk P.P. Problemy v upravlencheskoj dejatel'nosti i ih reprezentacija v myshlenii upravljajushhijh // Aktual'ni problemi psihologii: Psihologichna teorija i tehnologija navchannja / za red. S.D. Maksimenka, M.L. Smul'son. – K., 2007. - T. 8, vip. 4 – s. 64-77.